

О. Ю. Кузнецова

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

ПИТАННЯ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ У ЄВРОПІ

У статті розглянуто офіційні настанови розвитку питань іншомовної освіти в межах інтегрування Європейського простору вищої освіти. Висвітлюються рішення і дії Ради Європи та Європейського Союзу, спрямовані на формування мультилінгвальної та багатокультурної Європи. Визначено, що вирішення проблеми здійснюється на індивідуальному, національному та наднаціональному рівнях. Встановлено, що сфера вищої освіти розглядається як важливий чинник, що дозволяє формувати відкритий простір європейської вищої освіти, сприяти мобільності європейців, пропонувати важливі засоби економічного зростання шляхом поліпшення вивчення іноземних мов. Схарактеризовано пріоритети навчання іноземних мов у вищій освіті й суттєвий вплив розвитку мовних і мовленнєвих умінь для ефективного функціонування в сучасному світі.

Ключові слова: *іншомовна освіта, вища освіта, Рада Європи, Європейський Союз.*

Постановка проблеми. Інтенсивні політичні й культурні зміни в Європі акцентують питання мовної політики та її впливу на розвиток освітньої сфери. Серед ключових питань мовної політики в сучасній Європі зазвичай виділяють забезпечення життєздатності національних мов, прав мов меншин, диверсифікації у вивченні іноземних мов і створення європейського простору вищої освіти (Болонський процес).

Історично вивчення іноземних (класичних) мов було суттєвою складовою змісту вищої освіти, що долучало до величчя знань і цінностей, накопичених людством. Тривалий час оволодіння іноземними мовами було характерною рисою освіти еліти та тих, чия професійна діяльність була пов'язана з торгівлею чи подорожуванням. Іноземні мови вивчалися з метою зовнішньої комунікації і ознайомлення з культурною спадщиною, найчастіше «могутніх держав». Сьогодні вивчення іноземної мови все більше стає засобом повноцінного функціонування в мультикультурному світовому просторі, що спонукає до вивчення й аналізу багатоаспектної проблеми іншомовної освіти на різних освітніх рівнях.

Аналіз актуальних досліджень. Питанням мовної політики, висвітленню кроків із створення європейського простору вищої освіти, входження української освіти до європейського простору, шляхів реалізації першочергових завдань в освіті, у мовній освіті в європейському вимірі зокрема присвячено значну кількість наукових публікацій. Серед них праці В. Андрущенка, В. Бондаря, В. Гаманюк, М. Згуровського, О. Коваленко, Т. Ковальової, В. Кременя, В. Лугового, В. Махінова, С. Ніколаєнка, Л. Ороховської, Н. Пелагеші, С. Саєнко, М. Степка, М. Тадеєвої, Ю. Чередник, О. Яковлевої та інших науковців. Утім їх актуальність фокусує на подальше вивчення та випрацювання конкретних орієнтирів і настанов щодо організації, змісту, методів, форм навчання мов, досягнення конкретних рівнів їх володіння на певних рівнях інституційної освіти, реального забезпечення реалізації стратегії вивчення мов упродовж життя.

Мета статті – розглянути офіційні настанови розвитку питань іншомовної освіти в межах інтегрування Європейського простору вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Розвиток мовної освіти на національному й наднаціональному рівнях знаходиться під впливом більш широких процесів глобалізації і Європеїзації. До ключових питань мовної політики в сучасній Європі відносять забезпечення життєздатності національних мов, прав мов меншин, диверсифікації у вивченні іноземних мов і створення Європейського простору вищої освіти (Болонський процес).

На офіційному наднаціональному рівні в Європі питаннями мовної політики опікуються Рада Європи та Європейський Союз, докладаючи зусиль для визначення пріоритетів і забезпечення основи для прийняття рішень щодо реалізації визначених стратегічних завдань державами, національними міністерствами освіти, науковцями і освітянами.

З 1988 р. мовна політика Ради Європи базується на Рекомендаціях (98) 6, які заохочують країни-члени: розвивати вміння студентів у більше ніж одній мові; збільшувати кількість мов, яких навчають у шкільній освіті; заохочувати гнучкість при формуванні навчальних програм; розвивати нові технології в мовній освіті; організовувати педагогічні обміни на підтримку вивчення мов і забезпечувати можливості для вивчення мов упродовж життя [4].

Рада Європи фокусує увагу на розв'язанні проблеми на індивідуальному, національному та наднаціональному рівнях, запропонувавши поняття «плюрилінгвізм» і «мультилінгвізм». Плюрилінгвізм розглядається у психолінгвістичному сенсі як здатність особою використовувати більше ніж одну мову, а мультилінгвізм – у соціолінгвістичному аспекті як можливість співіснування кількох мов у певному регіоні або державі, громадяни яких необов'язково є плюрилінгвальними.

Мету розвитку й формування плюрилінгвізму і мультилінгвізму на європейських теренах висвітлюють такі документи Ради Європи, як «Від лінгвістичного розмаїття до плюрилінгвальної освіти: керівництво для розвитку мовної політики у Європі» (From Linguistic Diversity to Plurilingual Education: Guide for the Development of Language Education Policies in Europe), підготовлений Дж. П. Беакко (J. P. Beacco) та М. Бирамом (M. Byram) та Рекомендації (2008) 7 щодо використання Спільної європейської схеми з мов і розвитку плюрилінгвізму (Recommendation CM/Rec (2008) 7 of the Committee of Ministers to Member States on the Use of the Council of Europe's Common European Framework of Reference for languages (CEFR) and the Promotion of Plurilingualism).

Розв'язання питань мовної політики в Європейському Союзі пов'язане з положеннями визначеними в Лісабонському договорі (посилення географічної мобільності європейців та поліпшення вивчення іноземних мов, 2000 р.), у рішеннях Барселонського саміту (запровадження в освіті країн-членів принципу «рідна мова плюс дві іноземні» (*mother tongue plus two*) та «індикатора лінгвістичної компетентності» (*linguistic competence indicator*, 2002 р.). [3], Берлінській декларації (2001 р.) відносно забезпечення якості вищої освіти (Language Studies in Higher Education: A Key Contribution to European Integration, 2001).

Питання мультлінгвізму набуло висвітлення в документі «Нова базова стратегія мультлінгвізму» (New Framework Strategy for Multilingualism, 2005), який орієнтував на забезпечення мультлінгвального характеру інститутів Європейського Союзу із залученням відділів перекладу і перекладацьких послуг; на акцентування визначальної ролі, яку мови і мультлінгвізм відіграють у європейській економіці; на заохочення всіх громадян вивчати більш ніж одну мову і розмовляти більшою кількістю мов.

Утім не дивлячись на докладені зусилля дослідники відзначають і тривожні прояви: 1) кількість іноземних мов, які вивчають у середніх школах не дозволяє говорити про реалізацію завдань, визначених у Барселоні; 2) перелік мов, що вивчаються є надзвичайно звуженим; 3) нерівномірний розподіл у комунікативній компетентності громадян – географічно, певним чином з огляду на національні традиції, та за віковим і соціальним показниками; 4) усе більшого домінування набуває англійська мова [7]. Щодо останнього фактора дослідники зазначають, що з огляду на домінування англійської мови в низці найважливіших соціальних сфер, комерції, фінансах, наукових дослідженнях, у вищій освіті, засобах масової комунікації, попкультурі ця мова вже не підпадає під звичне визначення іноземної мови. Сьогодні в ЄС указують, що набуття панівного положення англійською мовою пояснюється тим, що вона все більше стає й сприймається як *lingua franca*.

Як доводять розроблені ЄС документи, інституцією для подолання негативних проявів було здійснено низка кроків. У 2007 р. було розроблено новий мультлінгвальний портфоліо (*portfolio for multilingualism*), було призначено комісара з мультлінгвізму, у межах ЄС було створено спеціальну групу з мультлінгвізму (*High Level Group on Multilingualism*) тощо. Як наслідок були підготовлені низка документів з розвитку мовної освіти і мультлінгвізму (2007–2008).

Спільні настанови Ради Європи і ЄС пов'язані з утіленням політики, яка гарантує громадянам доступ до рішень та інформації стосовно європейської політики їх власною мовою, та посиленням зусиль із забезпечення кращого розуміння і спілкування між громадянами й гарантування їм збереження культурної ідентичності та лінгвістичного розмаїття.

В освітній сфері обидві інституції відстоюють: навчання двох іноземних мов у шкільній освіті; більш ранній старт у вивченні першої іноземної мови; більш раннє введення вивчення другої іноземної мови; підтримку регіональних мов і мов меншин в освіті; забезпечення якості мовної освіти.

Сьогодні підставами для визначення таких орієнтирів і цільових настанов є значущість і вплив мовних умінь для розвитку економіки, оскільки освіта розглядається як інвестиція. За даними європейських досліджень сфера малого і середнього бізнесу зазнає суттєвих збитків через брак іншомовних мовленнєвих умінь громадян (наприклад, згідно з установленими даними це становить щорічно 10 млрд. євро) [6]. Зорієнтацією на посилення якості освіти та конкурентоспроможності національних систем вищої освіти за переконанням представників міністерств, ректорів, студентських асоціацій, завдання підготовки випускників для європейського ринку праці стає визначальним фактором для впровадження вивчення мов у вищій освіті.

Серед інших важливих сфер, що зазнають втрат від недостатнього розвитку мовленнєвих умінь визначено забезпечення мирного процесу (краще розуміння інших культур, запобігання формуванню стереотипів, розвиток толерантності, запобігання ксенофобії) та загальний рівень освіти громадян (формування компетенцій, які в свою чергу позначаються на інших сферах життєдіяльності особистості).

На особистісному рівні європейські інституції вказують на значущість розвитку вивчення мов з огляду на потенціал мовної освіти щодо розвитку уваги, пам'яті, інтелектуальних якостей, критичного індивідуального мислення, здатності розв'язування проблем, розвитку толерантності, умінь міжособистісного спілкування, інтеркультурної компетентності, полегшення вивчення нових мов, посилення можливостей працевлаштування і професійного зростання тощо [7].

Слід відзначити, що Болонський процес змусив суттєво переглянути організацію вищої освіти. Національні кордони стають все більш умовними з точки зору руху капіталу, торгівлі, працевлаштування. Метою Болонського процесу стало знищення кордонів, що перешкоджають мобільності, зокрема щодо зіставності та взаємного визнання академічних кваліфікацій.

Завдання «створення відкритого освітнього простору» на мапі Європи спрямоване, по-перше, на спрощення доступу до освіти всім віковим групам і по-друге, на створення системи так званих «мостів» для того, щоб зробити можливим перехід від одного напрямку навчання до іншого або від однієї системи освіти до іншої – європейці повинні мати змогу накопичувати попередні освітні досягнення та бути впевненими, що отримані кредити та кваліфікації будуть визнані в усьому просторі ЄС [3].

Пріоритети європейської мовної освіти, іншомовної зокрема, також зорієнтовані на створення відкритого освітнього простору і на реалізацію

цілей «покращення рівного доступу до освіти» на основі посилення привабливості освіти; підтримки активного громадянства, рівних можливостей та соціальної злагоди.

Утвердження понять мультикультуралізму (багатокультурності, інтеркультурності, транскультурності) стає ознакою світового культурного розвитку останніх років. У їх основу покладено відхід від ідеалу чітко окресленої, основаної на єдиній мові, спільній етнічній та ідейній традиції національної культури на користь рівноправного співіснування численних культур, стилів життя та творчих практик, притаманних різним етнічним, соціальним, релігійним чи навіть віковим групам з їх специфічними ідентичностями [7].

Володіння іноземними мовами розглядається як інструмент залучення до культури інших, до зняття упереджень щодо «чужих» мов і культур, отже, потенційно може запобігти виникненню конфліктів та непорозумінь.

Тож Болонський процес став стратегічною реакцією європейських країн на чинні економічні та геополітичні реалії. Його завдання сформульовані з огляду на роль вищої освіти у соціальному і економічному житті Європи.

У практичному вимірі європейські мовні кордони не співпадають з кордонами держав, мовна ситуація у країнах Європейського Союзу є досить складною. Мовний ландшафт багатьох країн демонструє наявність певного конфліктотвірного потенціалу. Дослідники зазначають, що «у суспільстві склалася певна шкала престижності різних мов та їхньої значущості на мовному ринку, який досить часто знаходиться під впливом економічного ринку з притаманними йому правилами та винятками» [1].

Водночас характерною ознакою у європейських країнах стає полікультурність або мультикультурність суспільства. Мовна ситуація в Європі відрізняється надзвичайним багатством представлених на континенті мов і культур (за даними Ради Європи це 80 мов у 40 країнах, що мають різний культурний фон; різну кількість тих, хто ними послуговується та вважають ці мови рідними; різний рівень поширення мови по території (у всьому світі, у межах континенту, трансконтинентально, регіонально); різну «політичну» вагу та «економічну» міць [1].

Питання навчання й вивчення мов у вищій освіті, на думку європейців, охоплюють декілька напрямів, провідними серед яких є – мови й академічна мобільність, мови і працевлаштування, вивчення мов упродовж життя, мовна політика у вищій освіті.

Педагогічний аспект проблеми акцентує на важливості визначення комунікативних умінь, необхідних і достатніх для забезпечення академічної мобільності в мультилінгвальному й мультикультурному контексті на європейському континенті.

Такі вміння визначаються потребами й різноманітними завданнями, необхідність розв'язання яких іноземними мовами може виникати у студентів, науковців, адміністративного персоналу. Вони включають отримання доступу до спеціальних матеріалів, представлених іншими мовами (найчастіше в письмовому вигляді). З розвитком системи дистанційного навчання, спільними програмами (shared degree programmes) на здобуття вищої освіти і наукових ступенів, забезпеченням мобільності студентів і викладачів зростає роль умінь, що дозволяють сприймати лекції, вести конспекти, брати участь у семінарах іноземною мовою. Участь у програмах академічних обмінів з точки зору специфіки наукових сфер, а також з точки зору соціальних умінь передбачає готовність вести професійне і соціальне життя під час навчання чи викладання в іншій країні. Також необхідними є професійні комунікативні вміння для участі в конференціях, представленні наукових доповідей і презентацій, підготовки наукових статей.

Надзвичайно важливим є те, що розв'язання проблеми мобільності та інтернаціоналізації у вищій освіті пов'язане з прийняттям рішень кожним навчальним закладом і його позицією щодо мовної політики. Прийняття такого рішення вимагає від навчального закладу визначення конкретних специфічних лінгвістичних і комунікативних вимог щодо ситуацій можливого професійного спілкування як основи для розробки спеціалізованих навчальних програм. Дослідники стверджують, що розроблено значний обсяг даних щодо іншомовних потреб студентів, які здобувають вищу освіту (Flowerdew and Peacock, 2001; Jordan, 1997), що дозволяє використовувати ці дані для розробки таких курсів.

Наприклад, дослідження, що проводяться у Великій Британії вказують, що для британського бізнесу і торгівлі недостатній рівень розвитку іншомовних умінь має конкретний негативний вплив на розвиток економіки, зокрема звужуючи можливості компаній у здійсненні експорту, розширенні діяльності компаній, входження на нові ринки, повноцінної участі в міжнародній економічній діяльності [6]. За даними вивчення, проведеного у 1999 р., 35 % з опитаних менеджерів відзначили, що іншомовні вміння відіграватимуть ключову роль в успішності ведення бізнесу у XXI столітті. Саме на такі причини посилаються в європейських країнах відстоюючи важливість професійно-орієнтованого вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах і закликаючи до включення їх навчання в навчальні програми вишів та визначення відповідних цілей і завдань їх вивчення. Тож, європейські дослідники докладають зусилля для розробки педагогічних моделей з урахуванням специфіки іншомовного спілкування в різних професійних сферах.

Водночас слушними є зауваження, що студенти інколи змінюють професійну сферу при працевлаштуванні, а інколи змінюють напрям спеціалізації на певному етапі навчання. Таким чином, надзвичайно гостро постає питання стосовно того, як найкраще підготувати їх до комунікативних ситуацій, що можуть значно варіюватись і що можуть бути відмінними від тих, на яких акцентується увага впродовж навчання у вищому навчальному закладі. Саме ці аспекти нашою хують на те, що вивчення мов у ВНЗ має сприяти формуванню здатності й бажання адаптуватися до вимог комунікативних ситуацій, що виникають, і орієнтувати молодь на вивчення мов упродовж життя.

Таким чином науковці та освітяни вказують, що формування нового академічного середовища вимагатиме розширення знань щодо комунікативних потреб, які виникають, у студентів, науковців та інших учасників процесу. Навчання має повноцінно підготувати студентів та викладацький склад і до перебування в мультилінгвальному та мультикультурному середовищі, що вимагатиме формування вмінь культурного розуміння, адаптації, медіації (посередництва).

В умовах мультикультуралізму зростає значущість досліджень як з навчання рідної мови, так і з навчання державної (переважно для мігрантів) та іноземної мов. Дослідники вказують, що позитиви мультилінгвізму досягаються при використанні різних форм мовного «занурення» (immersion) у процесі навчання, двомовного навчання та при інтегрованому змістовому і мовному навчанні. Пріоритетними сферами наукових досліджень науковці вважають: формування транскомпетенцій (transversal competences), наприклад, навчання читання для розуміння та формування «стратегій» учіння; формування мультикомпетенцій (multicompetence); раннє двомовне навчання; навчання взаєморозуміння (intercomprehension) [7].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На наш погляд, вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах України є безперечною позитивною ознакою навчальних планів і програм вітчизняних вишів, виходячи з визнання, що вивчення мов поряд із значним практичним, освітнім, виховним та розвивальним потенціалом є необхідною умовою освіти сучасного фахівця з вищою освітою. З іншого боку, сьогодні це є нагальною потребою й з точки зору обраного соціально-економічного вектора розвитку нашої держави. Реалізація концепції «вивчення мов протягом життя» неможлива без ретельного вивчення мов на всіх інституційних рівнях освіти.

Проведене вивчення дозволяє визначити такі провідні підстави реалізації іншомовної освіти в європейському просторі вищої освіти: економічні й політичні чинники (глобалізація світового устрою та економічна й політична інтеграція в Європі); докладання зусиль на індивідуальному, національному та наднаціональному рівнях для розв'язання проблеми провідними європейськими інституціями (пошук рішень в особистісному й соціолінгвістичному вимірах); фактично узгоджене визначення спільних орієнтирів і практичних рішень щодо розвитку сфери. У контексті вищої освіти визначено план пріоритетних дій: створення відкритого освітнього простору; урахування економічних пріоритетів при визначенні освітніх цілей; акцентування освітнього й розвивального потенціалу вивчення мов і соціальних комунікативних умінь для налагодження ефективного спілкування; подолання негативних проявів; прагнення уникнення міжетнічних конфліктів і непорозумінь; розробка можливих моделей забезпечення іншомовної освіти молоді у вишах.

У цілому відкритий європейський простір освіти висвітлює значні перспективи, водночас вимагаючи докладання зусиль щодо усунення бар'єрів і оновлення систем викладання й навчання. Формування єдиного європейського культурно-економічного простору актуалізує створення параметрів «європейськості» сучасної української науки, культури й освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багатомовна Європа: тенденції у політиці і практиці мультлінгвізму в Європі. – К. : Ленвіт, 2012. – 168 с.
2. Локшина О. І. Етапи розвитку стратегії Європейського Союзу у галузі освіти [Електронний ресурс] / О. І. Локшина. – Режим доступу : <http://www.ime.edu-ua.net/em2/content/07loiuet.html>.
3. Пелагеша Н. Мовна політика як інструмент розвитку комунікативного простору Європейського Союзу [Електронний ресурс] / Н. Пелагеша. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Jul2009/23.htm>.
4. Рекомендація N R (98) 6 Комітету міністрів Ради Європи «Про сучасні мови» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_725.
5. Саєнко С. Г. До питання про європейські мови та мови Європи / С. Г. Саєнко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка: Іноземна філологія. – Вип. 39. – 2005. – С. 10–13.
6. ELAN: Effects on the European Economy of Shortages of Foreign Language Skills in Enterprise [Електронний ресурс] / CILT – The National Centre for Languages (Ed.), 2006. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/education/languages/pdf/doc421_en.pdf.
7. Encyclopedia of language and education / ed. Nancy H. Hornberger / Second edition. – Volume 1. – Springer Science+Business Media, LLC, 2008. – 325 p.

РЕЗЮМЕ

Кузнецова Е. Ю. Вопросы иноязычного образования в контексте интеграционного развития высшего образования в Европе.

В статье рассмотрено официальное обоснование развития вопросов иноязычного образования в рамках интегрирования европейского пространства высшего образования. Освещаются решения и действия Совета Европы и Европейского Союза, направленные на формирование мультилингвальной и многокультурной Европы. Определено, что решение проблемы осуществляется на индивидуальном, национальном и наднациональном уровне. Установлено, что сфера высшего образования рассматривается как важный фактор, позволяющий формировать открытое пространство европейского высшего образования, содействовать мобильности европейцев, предлагать важные средства экономического роста путем улучшения изучения иностранных языков. Охарактеризованы приоритеты обучения иностранным языкам в сфере высшего образования и существенное влияние развития языковых и речевых умений для эффективного функционирования в современном мире.

Ключевые слова: иноязычное образование, высшее образование, Совет Европы, Европейский Союз.

SUMMARY

Kuznetsova O. Issues of Foreign Language Education within Higher Education Integration Developments in Europe.

The article deals with foreign language learning policy making in Europe and in European higher education in particular. The study points out that demands are made not only for the recognition of a citizenship of residence, but also for an acknowledgement of the value of a diversity of languages and cultures for all countries. The leading European agencies (The Council of Europe, The European Union) decisions and activities directed at the promotion of foreign language learning in higher education are considered. The efforts made to raise awareness of the European Union and Council of Europe recommendations for promoting language learning and linguistic diversity across Europe and to promote European co-operation in developing language policies and practices for higher education are discussed. The article also focuses on the implications of the Bologna Process for the field of HE language education (languages and academic mobility, languages and employability, lifelong language learning).

The investigated data prove that globalization and integration set a new economic context for the developments in HE foreign language provision. The adopted decisions are connected with raising foreign language proficiency at the individual, national and supranational levels. The tasks and practical solutions are aimed at the creation of a European Higher Education area, allowing for mobility of students, graduates and higher education staff; preparing students for their future careers and for life as active citizens; offering broad access to high quality higher education, based on academic freedom by means of promotion language learning in higher education and acquisition of foreign language skills. The calls for academic mobility lead to understanding that students, graduates, and teaching staff need a potentially wide range of communicative skills which arise out of the various tasks which they may have to perform in a foreign language (gaining access to specialised material in another language, participating in mobility programmes and in international projects, the professional communication skills, socialization skills etc.) The priorities of foreign language learning and teaching within European higher education context are characterized (needs analysis, professionally-oriented language learning, creating diversity of language learning models).

Key words: foreign language education, higher education, The Council of Europe, The European Union.